

NIEUWE UITGAVEN.

De werkkring van den Groot-Ondernemer. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt in de Staathuishoudkunde en de Statistiek aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam op den 26 Februari 1906 door Dr D. VAN EMBDEN.

Ofschoon Dr Van Embden zijne inaugureele oratie niet heeft gekozen als gelegenheid om opzettelijk en nauwkeurig het standpunt aan te geven, dat hij bij de beoefening van en het onderwijs in de staathuishoudkunde denkt in te nemen, maar de aandacht van zijn publiek op een aan dat vak ontleend onderdeel heeft gevestigd, heeft hij het toch omtrent zijn standpunt niet geheel onkundig willen laten. Hij begint met eene bepaling, of liever, eene beschrijving van haar onderwerp te geven, haar aanduidende (p. 6) als „eene wetenschap, die de voorziening in „ons stoffelijk levensbehoef, die de vervulling der voorwaarden „waarvan ook onze beschavingsgang afhankelijk is, tot object „heeft van haar onderzoek; een wetenschap, die door haar „ontleden en beschrijven van het economisch bewegen der „maatschappij, de theoretische grondslag is voor elke economische uiting des wetgevers of gedragslijn der overheid; en „die door den aard van haar problemen tevens oplevert het „veld van studie voor dat schrijvende vraagstuk van ons heden- „daagsch geweten: de sociale kwestie“.

Wegens hare groote rekbaarheid zou ik deze bepaling min gelukkig willen noemen. Zij geeft geene grenzen aan, zoodat zij bij elken twijfel de gelegenheid vrij laat, het gebied naar welgevallen ruimer of minder ruim te trekken. En dit moet, ook heden ten dage, bedenkelijk genoemd worden, nu nog altijd stemmen opgaan ten gunste van de leer, dat de staathuishoudkunde niet alleen eigenlijk gelijkwaardig is met de sociologie, maar ook de regeerkunst, de politiek, omvat. Deze

dwaling, die in zich de kiem draagt van zoo menige verwarring, schoon herhaalde malen duidelijk en afdoende aangewezen, komt toch gedurig weer boven. Waarom niet aan ieder het zijne gegeven, aan den socioloog den plicht en de bevoegdheid, zijn oog te laten gaan over alles wat de ontwikkeling der menschheid, aan den staatsman over alles wat die van zijn volk raakt, aan den econoomist de meer bescheiden, maar niet minder noodige en door haar scherpere omlijning met grootere zekerheid uitvoerbare, taak van het onderzoek der stoffelijke belangen? De econoomist onthoude zich, op straffe van zich het verwijt van dilettantisme op den hals te halen, van het bevaren der breede nog niet voldoende gepeilde wateren der sociologie, en van het geven van beslissingen voor de practijk, waarvan hij het oordeel over doelmatigheid en tijdigheid overlate aan den politicus. Kost het hem nu en dan moeite zich te houden binnen de grenzen, weldra zal hij troost vinden in het bewustzijn, dat de zooveel vastere resultaten van zijn werk ook daarbuiten des te beter worden op prijs gesteld. De socioloog en met hem de staatsman, van hunne zijde, weten, dat verwaarloozing of miskenning der stoffelijke belangen, al zijn zij niet de eenige, zeker niet de hoogste die behartiging eischen, zelden of nooit ongestraft blijft.

Het is niet anders: bij elk onderzoek nopens gewenschte maatregelen, of aaubevolen veranderingen komt de kostenvraag in aanmerking of, laat ik zeggen, het resultaat van de berekening der materiële voor- en nadeelen voor de volkswelvaart, en telkens moet dus de economie mede geraadpleegd worden bij het beslissen over de al of niet doelmatigheid of tijdigheid; maar de kostenvraag is niet de eenige, misschien zelfs niet de voornaamsts. Zij moet dan ook wel in verband met, maar toch ook afgezonderd van de overige vragen worden nagegaan en kan, juist omdat zij zich oplost in cijfers, betrouwbare, althans controleerbare gegevens verschaffen, gegevens die niet voortspruiten uit subjectieve meeningen of half geverifieerde feiten, niet aangedaan zijn door persoonlijke voorliefde of tegenzin, maar die op strikt wetenschappelijke wijze zijn gezocht en gevonden, zoodat zij voor zoover dit menschelijker wijze gesproken mogelijk is, vast staan. Zuivere methode nu onderstelt scherpe omlijning van begrippen en voorstellingen en waar deze

ontbreekt of te wenschen overlaat loopt men ernstig gevaar te bezwijken voor de verleiding grenzen te doen verflauwen, vastheid en zekerheid te verliezen, zich met ijdele woorden te vergenoegen.

Ik vrees dat Dr. van Embden dit gevaar niet heeft weten te vermijden en stel mij voor op dit punt terug te komen, wanneer ik zoo aanstonds eenige opmerkingen, waartoe zijne redevoering mij aanleiding gaf, te berde zal brengen. Vooraf een kort overzicht, dat tevens de gelegenheid zal schenken althans eenigermate kennis te maken met het standpunt dat hij bij de beoefening van en het onderwijs in de Staathuiskunde denkt in te nemen.

Als onderwerp werd door hem gekozen de werkkring van den groot-ondernemer. In hoofdzaak legt hij zich toe op het geven van eene beschrijving van dien werkkring, zoo in vroegere tijden als tegenwoordig, zelfs, wat altijd min of meer gewaagd is, nu en dan in de toekomst ziende, steeds met zorg en met talent de aandacht vestigende niet alleen op de hooge beteekenis van de ontwikkeling der groot-industrie voor het algemeen belang maar ook op die van de zeer uiteenlopende maatschappelijke toestanden en de voortdurend zich wijzigende economische, juridische, moreele, sociale opvattingen voor die ontwikkeling en wederkeerig van deze ontwikkeling op die toestanden en opvattingen. Vóór daartoe over te gaan geeft hij „eenige omschrijving en begrenzing” van de termen „ondernemer” en „groot-ondernemer”. Na op den voorgrond te hebben gesteld, dat gedacht moet worden aan iemand „die eenige praestatie doet ten behoeve van een economisch subject, „dat op het gebied dezer praestatie valt buiten de huishouding van —, buiten consumptiegemeenschap met den ondernemer”, beschrijft hij „de verdere hoofdbestanddeelen van het begrip” als volgt:

„Economischen arbeid „ondernemen” is: het oor te luisteren „leggen naar anderer behoef, spieden naar wat vreemde subjecten op stoffelijk gebied plegen te begeeren; om dan ongenoodigd, zonder aanstelling of opdracht, maar door hoop op „winst, op eigen tegenvoordeel gedreven, zich te zetten tot „min of meer regelmatige voorziening in die behoeften; en dit „zich zetten onderstelt de keus en toebereiding van een stand-

„plaats, het te hulp nemen van werktuigen en grondstoffen, „derhalve een grootere of kleinere kapitaalinstallatie, welke „waarde men op 't spel zet, onzeker of zij in het product „vergoed, laat staan of zij met aanwas vergoed zal worden; „het onderstelt een psychisch zich opmaken, een initiatief, „een nieuwe levensordening, een durven, een wagen, naast „kapitaalsinzet van een arbeidsoffer, en eindelijk het organi- „seeren, zelf voeren, en zoo vreemde arbeidskracht te hulp „wordt genomen, zelf leiden van het bedrijf.

„Voortdurend dus den nadruk te leggen op het initiatief, „den durf en daarmee het risico van den ondernemer, schijnt „mij voor eene juiste definieering onontbeerlijk” enz. Terecht wordt hier gewezen op het economisch motief, in dezen het hoofdmotief, waardoor de ondernemer wordt geleid: de hoop op winst. Daardoor moeten worden goedge maakt de inspanning en zorgen, die hij zich getroost, de risico dien hij op zich neemt, de onrust en het verdriet die hij zich wellicht op den hals haalt, waartegen de tevredenheid over de uitkomsten en de vreugde van het welslagen alleen dan kunnen opwegen wanneer zij zich afspiegelen in gunstige financiële resultaten. Hier en daar moge een ondernemer worden gevonden, die ook bij ongunstige resultaten een tijd lang zijne werkzaamheden blijft doorzetten b.v. in de hoop op beter succes of in het belang van zijne arbeiders, of in het belang van zijne plaatsgenooten of van zijn vaderland, op den duur zal hem dat niet mogelijk zijn en zal hij zijne onderneming niet kunnen gaande houden. En hoe grooter de onderneming was, zooveel te scherper zal zich deze onmogelijkheid doen gevoelen.

Na verder eenige kenmerken te hebben aangewezen, beslissend voor de al of niet toekenning van het praedicaat groot ondernemer, waarschuwt de Spr. voor de meening dat de groot-onderneming uitsluitend te vinden zou zijn in de huidige, de „kapitalistische” fase der maatschappij, en om aan deze waarschuwing kracht bij te zetten ontleent hij een tweetal van de voorbeelden van groot-ondernemers, welke hij gaat schetsen, aan tijdperken die van het tegenwoordige ter dege gescheiden zijn, het eene aan de geschiedenis van het Romeinsche Rijk ongeveer de eerste eeuw vóór en na het begin onzer jaartelling, het andere aan die van Frankrijk in het laatste dertigtal

jaren der zeventiende eeuw. Deze voorbeelden worden zeer uitvoerig en boeiend toegelicht en zij vormen, met eene beschouwing over (ik mag niet zeggen: eene schildering van) de grootonderneming uit onzen tijd, den hoofdinhoud van de redevoering. In de eerste plaats wordt geschetst ¹⁾ het bedrijf van den eigenaar van een Italiaansch latifundium, „den bedrijfsvorm en het type van goederenverkeer, waaruit de Romeinsche „geld-oligarchie dier dagen meestdeels haar inkomen trok.“ Zij deed dit zonder zich om de sociale gevolgen, laat staan de ethische waarde, van haar economisch stelsel ooit noemenswaard te bekommeren: de corruptie en weelde der aristocratie, daartegenover de verwildering der massa, de zich opstapelende haat, de hemelwijde kloof tusschen de klasse der zwoegers en die der genietenden, en menigvuldige andere noodlottige sociale gevolgen — „dat alles, voor zoover 't hun bekend werd, deerde „de machthebbers dier dagen niet. En toch waren deze gevolgen „ernstig genoeg om op den duur het wereldrijk te ontwrichten „en ten laatste ten ondergang te brengen.“

Herinnerd wordt voor zoover noodig, dat het latifundiumbedrijf zoo goed als geheel door middel van slavenarbeid werd geëxploiteerd en zich in dit opzicht kwalijk laat vergelijken met de in onzen tijd levende ondernemingen.

Het tweede voorbeeld van groot-ondernemerstype, door Dr Van Embden beschreven, is dat, hetwelk Frankrijk te zien gaf in het laatste dertigtal jaren der zeventiende eeuw, den tijd van Colbert en het mercantilisme. Aan de hand van Mr Treub ²⁾, geheel op het voetspoor van Gustav Schmoller, wordt met even groote uitvoerigheid en met niet minder frischheid de sociale positie van een toenmalig groot-industrieel door hem geschilderd. Terecht wijst hij met nadruk op de menigvuldige regeerings-

¹⁾ In hoofdzaak volgt de Spr. Max Weber „die Römische Agrargeschichte in ihrer Bedeutung für des Staats- und Privatrecht. Stuttgart 1891, p. 231—250.

²⁾ Mr. M. W. F. Treub, een drietal hoofdstukken uit de geschiedenis der Staathuishoudkunde. Hfdst. II de economische politiek der europeesche staten in de 17^e en 18^e eeuw p. 29 v.v. Vgl. ook G. Schmoller Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre Leipzig 1901/1904. Deze schrijver, aan wien de voorbeelden tot in bijzonderheden zijn ontleend, wordt evenmin als M. Weber als bron genoemd.

bemoeiing met de nijverheid, waardoor alle vrijheid van beweging, elk particulier initiatief werd onderdrukt. „Want“, zoo gaat spr. voort, — en het is noodig zijn eigen woorden weêr te geven —: „Wij bevinden ons hier te midden van mercantilisme, in volle staatsvoogdij; een voogdij, die, vooral onder „Colbert's minder ruim ziende opvolgers, vaak knellend was en „naar hedendaagsch inzicht in meer dan één punt ongerijmd; „en die toch op de Fransche volkshuishouding dier dagen een „gelukkigen invloed heeft uitgeoefend.

„Het zijn niet alleen zijdelingsche zorgen voor de ontwikkeling „der industrie, in 't bijzonder de groot-industrie, die Colbert „op zich neemt; het is niet alleen zijn verbeteren van wegen „of aanleg van kanalen, zijn herstellen der uitgeputte staatsfinanciën, zijn weldra streng protectionistisch tarief, zijn creëren „van een nieuw wetboek van koophandel, verbetering der rechtspraak, aanmoediging van vakonderwijs, en was dies meer zij — „neen, ook rechtstreeks wordt industriele inspanning door hem „aan den dag gelegd, wordt ondernemersarbeid door hem, „regeering, mede op de schouders genomen.“

„Beschouwen wij slechts den werkkring van een toenmalig „grootondernemer, den directeur eener manufacture, hetzij „royale of gewoonweg privilegée, zooals het heette; bijv. in „het meest gereguleerde vak van nijverheid: de lakenweverij.“

De uiteenzetting van de reeksen van voorschriften en reglementen die verder wordt gegeven leidt tot de onvermijdelijke gevolgtrekking dat de regeering „niet slechts van initiatief en „risico een deel mede ten haren laste neemt, maar dat de particuliere ondernemer ook zijn eigenlijke uitvoerende taak voor „tal van onderdeelen eerst uit handen der overheid ontvangt.“ Deze laatste beslist niet alleen over de inrichting maar ook over de oprichting van ondernemingen en zorgt door strenge strafbepalingen en nauwgezette controle op afdoende wijze dat al hare bevelen worden nagekomen.

Het is waar, dat kan heilzaam gewerkt hebben, „zoo vaak „de wetgever den ondernemer in technische kennis vooruit was“ (iets dat in onzen tijd een zeldzaamheid zal zijn) maar op elke spontane, niet-officieele verbetering der productie-methode werkte de reglementeering in hooge mate belemmerend. Deze nijverheidspolitik van Colbert moest den ondernemingsgeest dempen, zoo

al niet dooden en het zou mij moeite kosten toe te geven dat zij, van dezen kant bezien, op de Fransche volkshuisvesting dier dagen een gelukkigen invloed heeft uitgeoefend. Alleen door vele van zijne voortreffelijke zijdelingsche zorgen (zooals van Embden het uitdrukt) die aan handel en nijverheid in hooge mate zijn ten goede gekomen, heeft hij onvergankelijke aanspraak verworven op de dankbaarheid van zijn volk.

En waanneer ik van Embdens levendige schildering van den aan alle kanten gekortwiekten industrieel houd voor overeenstemmend met de toenmalige werkelijkheid, dan voel ik twijfel of aan dezen terecht het praedicaat ondernemer — althans in de beteekenis die in onzen tijd daaraan wordt gehecht — is toegekend: formeel stond hij aan het hoofd van eene zaak, maar feitelijk ontbrak hem de pit en de kern van hetgeen hem thans den naam ondernemer zou waardig maken, ook in het oog van Dr. van Embden, te oordeelen althans naar diens hierboven p. 395 weergegeven opvatting.

Op den toestand der arbeiders onder het Colbertistische nijverheidsrégime hoop ik nader terug te komen: hier worde alleen aangestipt, dat hij niet den naam slavernij droeg, maar hoogst ongunstig was: „de arbeidersklasse beweegt zich voortdurend in „of zeer nabij de sferen der armoede, bedelarij en bedeeling“, „en waar het staatsgezag zich er mede bemoeit is zijn politick „er slechts op gericht, haar onder den duim te houden en elk „streven naar opstijging en lotsverbetering te onderdrukken.“ Ten tijde van den latifundium eigenaar komen de belangen der arbeiders — in den regel slaven — niet in aanmerking.

Het derde en laatste type van groot-ondernemer, door spr. behandeld, dat eenige overeenkomst en vele tegenstellingen aanbiedt met de twee reeds weêrgegeven voorbeelden, is: de groot-industrieel in West-Europa of Amerika in het tegenwoordige tijdvak en wel „in het bijzonder een particulier groot-„industrieel die, in tegenstelling met staats-gemeentelijke, deels „ook met de coöperatieve onderneming, allereerst om economisch „voordeel (dan ook, uit eer- en heerschzucht) het initiatief heeft „aangedurfd, de leiding, het commandeeren heeft op zich genomen.“

Ook hierover wordt veel belangrijks in het midden gebracht, maar niet zoozeer ten opzichte van des grootondernemers economische, als wel van zijne sociale beteekenis en actie,

en meestal worden hier breede beschouwingen over de toekomst aan vast geknoopt. Over het geheel schijnt de meening van den spreker eer ongunstig dan gunstig. Maar, na op eenige schaduwzijden te hebben gewezen gaat hij voort als volgt: „Daarnevens heeft de grootondernemer aan de samenleving, die „hem voortbracht, gelukkig ook talrijke goede diensten bewezen: „heel wat prijsverlaging, heel wat behoeftvoorziening über- „haupt heeft het consumentenvolk te danken aan zijne onver- „schrokkenheid, doorzicht en verstandelijke gaven. En zelfs waar „de producten vertrouwd worden, is 't gebleken, dat dit stadium „van organisatie, dat zoo goed als nooit op een volstrekt „monopolie heeft kunnen uitloopen, geleidelijk bijdraagt tot „stabiliteit in de voortbrenging en tot voorkomen of verzachten „van crisen.”

Hier valt eenigermate de aandacht op het economisch gezichtspunt. Maar blijkbaar wordt grooter beteekenis gehecht aan het sociale, en ten opzichte daarvan luiden de meeste uitlatingen vrij wat minder sympathiek b.v. p. 29. „Niet zelden schenkt „zijn sociale positie of, meer rechtstreeks, het lidmaatschap „eener wetgevende vergadering hem invloed op het staatsbestuur „en de vorming van het recht; het bezit van een of meer dag- „bladen zal hem daarbij te stade komen. Is zijn onderneming „aangesloten bij een kartell, het zij meer of min innig, dan „is wel is waar zijn besturende macht van een monarchale tot „een collegiale verdund, maar de invloed van zijn groep op „de volkshuishouding en haar productietakken is niettemin ge- „stegen, vooral indien het — gelijk veelvuldig voorkomt — „hulpstoffen of halffabrikanten zijn, die gekartelleerd werden.

„Ook tegenover de uitvoerende arbeiders, die hij bij duizend- „tallen in dienst heeft — Krupp's werken naderen reeds de „50.000 employé's — heeft de macht van den grootondernemer „toegenomen; verstandhouding of overeenkomst met zijn vak- „genooten beslissen over zijn houding tegenover looneisch of „werkstaking, verschaffen hem de macht tot handhaving dier „beslissing, en stellen hem in staat het wapen der uitsluiting „met te meer uitwerking te hanteeren.” Zoo p. 32 „En al deze „economische beheersching is den particulieren grootondernemer „in handen gelegd onder de heerschappij der vrijheid van beroep „en contract, na de opheffing van tal van oude rechtsbeper-

„kingen ¹⁾, in een tijdvak, dat nog slechts langzaam van zijn „staatsschuheid en rechtloosheid herstellende is. Het is begrijpelijk, dat in die rechtsomgeving zijn macht zoowel ten goede als ten kwade kon strekken — en heeft gestrekt.

„Van de schaduwzijde zijner heerschappij is het Amerikaansche „trustwezen niet het eenige, maar het klassieke voorbeeld; in „dat land, en ook elders, heeft de grootondernemer niet zelden „dadon kunnen verrichten van kneveling, van bedrog, van „misdad, van socialen roofoouw, gelijk Höffding 't noemt; „een optreden, waaraan factoren als ongezonde spoorwegpolitiek; „corruptie in bankwereld en pers, losheid der beursmoraal, „onvoldoende sterkte der arbeidersorganisatie's nog verder voet „konden geven.”

Na uiting te hebben gegeven aan de meening, „dat de diensten „van den grootondernemer, hoe gewichtig ook, met een minder „buitensporig inkomen dan hij pleegt te ontvangen, ook ver„golden zouden zijn (!) en dat in vele gevallen omzetting in „staatsbedrijf, bij aanzienlijk minder gevaar voor machtsmisbruik, „dezelfde economisch gunstige gevolgen zou voortbrengen; en „in 't algemeen, dat het publiekrechtelijk element in de rechts„sfeer der grootonderneming nog belangrijke uitbreiding behoeft” gaat hij over „tot de laatste maar wel meest gewichtige zijde „van zijn voorbeeld: de positie der arbeiders.”

Deze laat in menig opzicht nog altijd veel te wenschen over. Met aandrang en spoed dient op ruime en krachtige verbetering te worden ingeslagen, en op de voorname vraag, welke weg moet worden ingeslagen om haar te bereiken? luidt het antwoord: staatsbemoeiing en nog eens staatsbemoeiing, is de aangewezen weg. Het gaat niet aan hier in eene uitvoerige beoordeeling te treden van de gronden waarmede hij zijne uiterst gunstige m. i. te gunstige, verwachting van dat heilmiddel toelicht.

Maar wanneer ik mij bij het motiveeren van mijn nog overgebleven gebrek aan vertrouwen in het overtuigende daarvan, bepaalde tot de herinnering aan hetgeen door hem zelven is gezegd over de ontzenuwende staatsvoogdij van Colbert, dan zou de spr. mij kunnen antwoorden dat deze naar zijne meening op

¹⁾ Dat de spr. tal van nieuwe rechtsbeperkingen wenschelijk acht, zal aanstonds blijken.

de Fransche volkshuishouding dier dagen een gelukkigen invloed heeft gehad en dat ik de onjuistheid van die meening niet heb aangetoond. Een nadere toelichting van mijn wantrouwen ten opzichte van de aanbevolen regeeringsmaatregelen is dus niet overbodig. Tot het geven daarvan kan de wetenschap der Staat-huishoudkunde misschien niet alle, maar toch wel zeer vele en zeer belangrijke elementen bijbrengen.

Al dadelijk moet worden opgemerkt dat in hoofdzaak slechts weinig gepreciseerde gronden worden aangevoerd, gronden van een zoo algemeen karakter dat zij zich bij uitstek leenen om er mede te bewijzen wat men maar wil, met voorliefde wordt b.v. de nadruk gelegd op den loop der beschaving, op de evolutie der maatschappij zooals zij zich in de geschiedenis heeft geopenbaard en nog voortdurend zich blijft openbaren. Hier wordt weêr — het zij in het voorbijgaan gezegd — blijkbaar het voetspoor gevolgd van de zoogenaamde historische school, bepaaldelijk van haren leider Gustav Schmoller, ook wanneer hij — wat helaas zelfs hem wel eens overkomt — toegeeft aan zijne neiging om betwiste of betwistbare punten uit te maken door een beroep op de historie. Soms — dat constateer ik gaarne — licht hij zoodanig beroep toe op uitnemende, echt wetenschappelijke wijze, door het verband van oorzaak en gevolg aan te wijzen in de gebeurtenissen en de veranderingen van het verleden, waardoor hij het vertrouwen inboezemt, dat zijne uitspraken over het bestaande, zelfs zijne voorspellingen van de toekomst eene hooge waarde hebben, als steunende op de zekerheid, dat gelijke oorzaken bij overigens onveranderd gebleven omstandigheden gelijke gevolgen teweeg brengen — maar soms blijft hij in gebreke dat oorzakelijk verband aan te wijzen en laat hij zich verleiden tot gevolgtrekkingen, waaraan zoodanige steun ontbreekt, wijl hij te veel lette op het gelijktijdig of achtereenvolgens voorvallen van gebeurtenissen of intreden van veranderingen, en niet of te weinig vorschte naar het causaal verband. Ik zou meenen: hij laat dan te veel den staatsman aan het woord, die verplicht is beslissingen te nemen, ook al zijn eenige daarvoor noodige elementen niet of niet volledig tot zijne beschikking, — en te weinig den beoefenaar der wetenschap, die eerst dan en alleen in zooverre beslissingen heeft te nemen, wanneer hij zekerheid heeft aangaande de daartoe vereischte gegevens. Komt daar nu

bij, dat de voorstelling aan den loop der feiten gegeven wel eens in meerdere of mindere mate wordt gewijzigd onder den invloed van zijn subjectieve opvattingen en oordeelen over wenschelijkheid, dan wordt bezwaarlijk het gevaar vermeden, dat van de geschiedenis gebruik gemaakt wordt als middel om argumenten aan de hand te doen, geschikt om een vooraf opgevatte meening of stelling te verdedigen. Wel zullen in den regel dergelijke redeneeringen slechts in geringe mate overtuigende kracht uitoefenen, daar toch de onpartijdige onderzoeker meer afdoende betoogen zal verlangen, maar, wanneer zij met talent worden voorgedragen, kunnen zij verblinden en meeslepen, voorheen en ook nu nog. Er voor te waarschuwen is dan ook nog niet overbodig. Ik zou den schijn van aanmatiging op mij laden, wanneer ik hieraan nog meer waarschuwingen toevoegde, maar ik kan toch niet nalaten te herinneren, dat in onzen tijd het beroep op een groot woord, zooals, zonder nadere preciseering, het woord „evolutie“ ongetwijfeld mag heeten, wel eens wordt gehouden voor eene aanwijzing van gebrek aan sterke argumenten; dat de tooverkracht, eertijds gehecht aan „staatsbemoeiing“, in vele opzichten is bezweken voor de eischen der kritiek, gegrond op veelvuldige, degelijk waargenomene, in hun causaal verband beschouwde feiten; dat nimmer het onderscheid mag worden over het hoofd gezien tusschen de wenschelijkheid en de werkelijkheid, zelfs de waarschijnlijkheid, van eenigen maatregel, en dat aandrang op „meerdere socialiseering“ der groot-ondernemingen stellig nadere toelichting eischt, rakende het hoe en het wanneer.

Gaarne geef ik toe dat in eene inaugureele oratie de noodige ruimte ontbreekt voor breedvoerige uiteenzettingen en toelichtingen van al deze punten, maar mijne bedenking is niet zoozeer gericht tegen de soberheid, als wel tegen de zwakheid der argumentatie, en ik acht het van belang daarop te wijzen, omdat zij m. i. samenhangt met, voortvloeit uit des sprekers min juiste, in allen gevalle weinig gepreciseerde opvatting van de economie als wetenschap of moet ik zeggen van alle wetenschap? Van die zwakheid leveren, naar ik meen de laatste bladzijden overvloedige bewijzen. Wel geeft de Spr. (zie p. 33) eenige voorbeelden van de werking der evolutie en den voortgang der beschaving, maar datgene waarop het hier eigenlijk

aankomt het teekenen van den invloed der zonder ophouden intredende veranderingen in de opvattingen der menschen op de materiële resultaten der ondernemingen, waarvan toch ten slotte haar lot en haar leven afhangt, wordt al te zeer verwaarloosd, evenals omgekeerd het aanwijzen van den invloed van die resultaten op de mogelijkheid van nieuwe verbeteringen. Het economisch element komt te weinig tot zijn recht.

Zoo zegt hij (p. 34) »de leider (der grootonderneming) heeft »thans ook zijn zoogenaamd sociale taak; reeds zien wij hem »hier en daar vrijwillig zorgen voor hygiëne, vriendelijke huisvesting, ontspanning, onderwijs, crèches; wij zien hem »instellen opmerkings- en klachtenbussen, arbeidersverzekering, »winstdeeling; wij zien hem bewilligen in loonsverhoogeningen, »tariefovereenkomsten, verkorting van arbeidsduur, scheids»gerecht, vertegenwoordiging en medebestuur der arbeiders.»

Zeker kunnen wij dat zien en bewonderen, wellicht aanmoedigen en ondersteunen, maar wij kunnen het alleen zien bij ondernemers wier middelen het veroorloven, d. w. z. wier financiële resultaten er voldoende voor zijn, of, op zijn minst, voldoende beloven te zullen worden, wellicht mede ten gevolge van maatregelen als hier bedoeld, die toch ook, mits met beleid en kennis van zaken toegepast, daartoe bevorderlijk kunnen zijn.

Iets verder lezen wij (p. 35): »Bij een groot deel der ondernemers worden deze hervormingen dan eerst na strijd veroverd »of van staatswege afgedwongen. In Europa, Amerika, Australië »breidt de arbeidswetgeving zich gestadig uit en het is te verwachten, dat dit verschijnsel en de overige staatsbemoeiing »nog voortgang zullen hebben. In het bijzonder de grootonderneming heeft zoo grooten invloed gekregen op het welzijn der »geheele volkshuishouding, dat zij op den duur wel nergens »aan meerdere publieke regeling ontkomen zal. Weinig zal haar »leider de machtspreuk baten, dat hij »baas» wil blijven in »»eigen huis». Het »eigen» terrein van den enkeling reikte »nooit verder dan de maatschappij het hem toemat, de maatschappij die nog zonder ophouden dien »eigen» sfeer met »nieuwe grenzen omlijnt... enz.»

Gezwegen wordt over de wel realistische en prozaïsche, maar hoogst belangrijke vraag of niet de hen, die de gouden eieren legde, wordt geslacht m. a. w. of niet de ondernemer door deze

vooruitzichten wellicht gedwongen zal worden zich terug te trekken om in rust en vrede de gelederen der renteniers te gaan versterken of zich met zijne industrie in het buitenland te vestigen. Dergelijke bedenkingen moet zelfs de machtigste wetgever tot hun recht doen komen, wil hij niet op ondoordachte, onberaden wijze met de volksbelangen spelen. Nog worden onderscheidene veranderingen voorspeld, die den Spr. uit een sociaal oogpunt toelachen, maar waarvan m. i. de invoering zeker nog zal afhankelijk gesteld moeten worden van de na grondig onderzoek verkregen inzichten nopens de te wachten financiële gevolgen.

„Ontwikkeling (zie p. 35, v.) in den zin van meerdere socialiseering is dan ook vooralsnog waarschijnlijk te achten. In „vele sterk geconcentreerde bedrijven zal overheidsexploitatie „verderen voortgang nemen; over andere zal de wet worden „uitgesproken van volledige publiciteit hunner gestie en mogelijk „van medebestuur door een den staat vertegenwoordigend afge- „vaardigde. Tot leniging der wrijving tusschen werkgever en „arbeiders, een tweedracht welker moreele en economische gevolgen op den duur niet geduld kunnen worden, zal nog eene „tweede hervorming in 't bestuur der grootondernemingen wel- „licht door de wet worden opgelegd: reeds zien wij verplichte „enquête en arbitrage op het particuliere ondernemersterrein haar „intrede doen; het is niet onmogelijk dat verplicht medebeheer „door de arbeiders, zelfs verplichte winstdeeling nog eenmaal „volgen zullen.”

Achter al deze met groote fidutie aanbevolen, zelfs met meer of minder stelligheid voorspelde, dwangregelingen moeten ten opzichte van hare economische werking dikke vraagteekens geplaatst worden, van alle is de doelmatigheid voór de levenskracht der onderneming betwistbaar, gelijk zij van verreweg de meeste ernstig betwist wordt met het oog 't zij op de winstgevendheid der bedrijven, 't zij op de zelfstandigheid van de ondernemers, 't zij op het gebrek aan vertrouwen in de onpartijdigheid en in de zaakkennis der opgelegde arbiters en aangewezen inquisiteurs, 't zij op de noodzakelijkheid van eenhoofdig beheer, 't zij op de voor ingewikkelde en wisselvallige ondernemingen vooral wegens de risico's ongeschikte winstverdeeling. En de magerheid der toelichting laat zich niet goed maken door eene slotzinsnede als deze: „Een nieuw, veelzijdig grootonder-

„nemersrecht zal opgroeien, en tegelijkertijd zal het door hervormingen op ander gebied worden gekruist, versterkt.”

Meen ik, dat dergelijke, m. i. van oppervlakkigheid niet vrij te pleiten, uitspraken niet onopgemerkt mogen blijven, zoo wil ik toch niet onvermeld laten, dat de Spr., alsof hij zijn beter ik toch weêr voelde boven komen, zich zelve met de volgende waarschuwing, waarmede hij zijn vertoog besluit, in de rede valt:

„Doch hier gaat het reeds zoo bewegelijke heden over in de onkenbare toekomst. Hier wordt de economische wetenschap, ten minste in haar tegenwoordig stadium, onmachtig, den verderen ontwikkelingsgang, het hoever althans van elk der onderdeelen, onfeilbaar uit te beelden; en past het haren beoefenaar terug te keeren tot de misschien meer bescheiden en zeker meer noodige taak, het wel kenbare, het verleden en heden te beschrijven, te ontleden, te verklaren.

De waarschuwing, al houdt zij waarschijnlijk te veel reserves in, en al zou zij zeker meer afdoende zijn geweest, wanneer zij krachtiger de noodzakelijkheid van het zoeken van het verband tusschen oorzaak en gevolg had doen uitkomen, verdient in hoofdzaak waardeering.

Na het voorafgaande behoef ik wel niet te zeggen dat ik zou meenen in den onlaugs tusschen Mr. Treub en Dr. Verriyn Stuart gevoerden pennestrijd over wetenschap en politiek mij aan de zijde van laatstgenoemde te moeten scharen, en het ligt niet in mijn voornemen daarop thans terug te komen, maar ongaarne zou ik de gelegenheid laten voorbij gaan nog eens aan te stippen dat eerstgenoemde naar mijne meening zich tot bedenkelijke theoriën heeft laten verleiden door opnieuw aan de hand van Schmoller het onderscheid over het hoofd te zien tusschen het standpunt van den beoefenaar der wetenschap en dat van den staatsman. Hij verlangt naast hetgeen de staatshuishoudkundige heeft gevonden als uitsluitend resultaat van op objectief-vast-staande economische verschijnselen toegepaste logica, ook plaats te zien ingeruimd aan diens overtuiging omtrent de voorwaarden voor eene gezonde ontwikkeling der natie en der menschheid, zich daarbij richtend, niet — zooals soms verdedigbaar kan zijn — tot den staatsman, maar tot den

beoefenaar der wetenschap, dien hij zelfs tracht te overreden door middel van een beroep op het gebruik 't welk hij bij zijne onderzoekingen niet zelden met goed recht pleegt te maken van hypothesen. Hiermede stelt hij vervolgens gelijk, noemt hij althans in éénen adem: „onbewezen, deels zelfs onbewijsbare, overtuigingen van den „onderzoeker.“ Mogen deze laatste — al kunnen hypothesen soms behulpzaam zijn om waarheden op het spoor te komen — ooit als vaststaande waarheden worden verkondigd, als argumenten gebezigd?

Heb ik mij dan ook ten opzichte van Schmoller de aanmerking veroorloofd, dat hij, na eerst de grenzen der economie te hebben uitgebreid en verflauwd — ik zou bijna zeggen „weggedoezeld“ — de dan in ruimere mate overblijvende onzekerheden aanvulde door nieuwe onzekerheden, ik wil de vraag niet onderdrukken, kan Mr. Treub eene dergelijke aanmerking ontgaan, wanneer hij b.v. zegt: „Het systeem, dat aan een „economist leiding geeft bij zijn onderzoek, moet door den aard „van zijn onderzoek verder reiken dan het betrekkelijk eng „begrensde gebied der economie. Aangezien de economische ver- „schijnselen tevens rechts- of moreele verschijnselen zijn en zij „bovendien in nauwen samenhang staan met niet-economische „maatschappelijke verschijnselen, moet het wetenschappelijk „systeem van den economist een algemeen sociaal fundament „hebben, waarvan groote brokstukken rusten niet op positieve kennis, maar op persoonlijke overtuiging, „op geloof, dit laatste woord genomen in zijn meest uitgebreiden zin.“ ¹⁾

Zoo zou men er toe kunnen komen met halve wetenschap genoeg te nemen, en zelfs voorspellingen aangaande de toekomst ten beste te geven, alsof zij vaststonden gelijk de resultaten van wetenschappelijk onderzoek.

Waarlijk, indien men zich niet hoedde tegen het medegaan op een zoo gevaarlijken weg, zou men zich met de meening kunnen vleien, eenen tegenstander tot zwijgen te hebben gebracht, althans eigen stellingen te hebben verdedigd door, met een eenvoudig beroep op de menschelijke onvolmaaktheid, van ieder

¹⁾ Zie het opstel „Logica of zelfverblindings“ in Vragen des Tijds. Febr. 1906, p. 308—13.

wetenschappelijk onderzoek, 'twelk gericht is op het bereiken van zekerheid, af te zien, genoegnemende met de onlangs door Mr Joh. Belinfante verkondigde stellingen: „de wetenschap „is niet iets, wat voor alle eeuwen onwrikbaar vast staat“. „Wetenschappelijke theorieën komen en gaan, evenals politieke „theorieën“. ¹⁾

Maar hier was blijkbaar de politieke propagandist, niet de econo mist, aan het woord.

Groningen.

W. A. REIGER.

²⁾ Zie de brochure „Wetenschap en Politiek“, 's Gravenhage, 1906, p. 26.